

ПАРАДИГМИ СТІЙКОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Умови мінливого ринкового середовища та підсилення негативного впливу різного роду чинників на діяльність підприємств зумовлюють останнім часом пошук дієвих інструментів управління становищем підприємства на ринку, серед яких найбільшу увагу приділяють розробці системи управління стійкістю підприємств. Наявність значного розшарування поглядів на зміст категорії стійкості підприємства стримує запровадження такого дієвого механізму до управлінської практики. Представлено узагальнені висновки дослідження змісту категорії стійкості підприємства у вигляді певних парадигм, які можна асоціювати з поняттям «передбачення», або з явищами «гуми» і «пластиліну». Запровадження даних парадигм конкретизує основний зміст управління стійкістю підприємства в даних умовах взаємодії з середовищем.

Ключові слова: підприємство, середовище, стійкість підприємства, парадигма стійкості, показник стійкості, механізм управління стійкістю

Актуальність дослідження. В умовах мінливого ринкового середовища та підсилення негативного впливу різного роду чинників підприємствам стає все трудніше підтримувати економічно ефективну діяльність, досягати встановлених цілей та запланованих показників. Такі умови функціонування підприємств на сучасному ринку висувають перед їх менеджментом актуальні завдання щодо управління діяльністю підприємств у напрямку протистояння коливанням та негативному впливу з боку середовища свого функціонування. У практиці управління підприємствами застосовується безліч методів та форм організації управлінської діяльності, що складають зміст сучасного менеджменту. Однак, сучасна система управління підприємством в основному спрямована на управління різними конкретними об'єктами – стратегічний розвиток, персонал, основне виробництво тощо, тоді як поза ціллю менеджменту залишається багато нових проблем, що виникають в сучасних швидко змінюваних умовах. Таке становище зумовлює останнім часом все більшу кількість спроб в науці й практиці менеджменту сформулювати нові інструменти управління становищем підприємства в зовнішньому середовищі, серед яких значну увагу приділяють

управлінню стійкістю підприємства під якою вважають його можливість протидіяти зовнішнім впливам. У той же час, під категорією стійкості розуміють дуже широкий спектр різних понять, що й породжує різні підходи, а через це – стримує запровадження такого дієвого механізму до управлінської практики. У зв'язку з цим залишаються актуальними дослідження, спрямовані на вирішення методологічних задач, пов'язаних із запровадженням управління стійкістю підприємств, що й зумовлює доцільність представлення в даній статті результатів дослідження змісту стійкості в управлінні підприємством.

Аналіз публікацій за темою дослідження. З позицій системного підходу під стійкістю системи розуміють її здатність зберігати свій стан незалежно від впливу на неї зовнішніх [1]. Найпершими здобутками у напрямку оцінки стійкості підприємств стали відомі методи оцінки фінансового стану підприємств на основі показників, що відображають пропорції підрозділів балансу підприємства – так звані показники фінансової стійкості [2], або зворотний показник нестійкості підприємств (як погрози банкрутства) у вигляді відомої моделі Альтмана [3]. Ці показники, які дійсно віддзеркалюють фінансовий стан підприємства на певний момент часу, не відповідають на питання стосовно того, наскільки стійкою є діяльність підприємства взагалі, і які резерви підтримки стійкості має підприємство. Тому подальше дослідження проблеми стійкості підприємств та її вимірювання йде на основі визначення загальної сутності стійкості, що подається як здатність до самоорганізації [4], або як протидія настанню стану катастрофи системи [5], або як гнучкість, тобто здатність пристосовуватися до зовнішніх умов діяльності [6], або як здатність підтримувати заплановані значення показників діяльності підприємства [7], то як режим функціонування шляхом своєчасної реконструкції [8], то як сталий розвиток соціально-економічних систем [9] тощо. Аналіз останніх досягнень і публікацій у досліджуваній сфері свідчить, що до теперішнього часу єдиного погляду щодо змісту поняття стійкості підприємства, складу її показників не снує. Аналізуючи наявні підходи, що у тій чи іншій мірі застосовуються для визначення стійкості підприємств, можна зробити висновок щодо необхідності остаточного форму-

лювання певних парадигм стійкості, які притаманні діяльності підприємств, і які можуть слугувати основою подальшої розробки потрібного апарату управління стійкістю підприємств.

Метою даної статті є спроба представити узагальнені висновки дослідження парадигм стійкості управління підприємством.

Виклад основного матеріалу. Формулюванню поняття «стійкість підприємства» у вигляді, що задовольняє для використання в якості об'єкта управління, може допомогти семантичний (тобто змістовний) аналіз безлічі значень терміна «стійкість» і феномена його такого широкого застосування.

Представляється очевидним, що сама багатозначність терміну «стійкість» забезпечує універсальність його використання для характеристики стану різних явищ, процесів, об'єктів. З іншого боку, необхідно чітко розуміння того, що є загальним для всіх варіантів використання терміну «стійкість», що і пояснює його застосування стосовно до величезної сукупності описуваних явищ. Аналізуючи спектр значень терміну «стійкість», бачимо, що те особливе, що формує загальне в різноманітності його застосування, не залежить ні від сфери або галузі існування описуваного явища, ні від його фізичного стану, ні приналежності до явищ природи, або людської діяльності.

Спробуємо встановити межі застосування терміну «стійкість», а також випадки, коли дане поняття не застосовується, використовуючи змістовний (або семантичний) аналіз. Для цього розглянемо поняття стійкості в контексті можливих антонімічних і синонімічних пар.

Перша антонімічна пара: «стійке-нестійке (тобто змінне)». З даної антонімічної пари впливає розуміння «стійкого» як «незмінного». Однак, така синонімічність є лише стилістичною. Насправді поняття «стійкість» не застосовується до незмінних явищ: для характеристики незмінної орбіти обертання Землі, відстані між Києвом і Львовом, відношення довжини окружності до її діаметра та ін.

З синонімічної пари понять: «незмінний» = «постійний» формально виплаває й синонімічність «стійкого» і «постійного». Однак це не так, що можна

пояснити наступними обставинами. Поняття «постійний» однозначно, воно не допускає міри свого вимірювання. Стилiстично некоректні вирази: «бiльш постiйний», «менш постiйний». Тодi як для стiйкостi, навпаки, допустима деяка мiра даної властивостi. Процес або явище можуть бути «бiльш стiйкими», або «менш стiйкими». Тобто «постiйнiсть або сталiсть (суто українською)» – абсолютна властивiсть, тодi як «стiйкiсть» – вiдносна.

Звiдси, користуючись принципом вiд «зворотного», можемо отримати наступний логiчно вивiрений семантичний висновок: «постiйне», застосовуване як синонiм «стiйкого», – не є «незмiнним». Отже, основна ознака термiну «стiйкiсть» – визначати постiйне в змiнюваному. Вiдобразимо результати проведеного аналізу сфери застосування термiну «стiйкiсть» схемою на рис. 1.

Рис. 1. Сфери застосування термiну «стiйкiсть»

Висновок про основний змiст стiйкостi, як ознаки постiйностi мiнливого явища, дозволяє звести величезну безлiч формулювань поняття «стiйкiсть» до шести змiстовних парадигм, якi проявляються у величезнiй безлiчi випадкiв застосування даного термiну (наведено в табл. 1).

**Основні змістовні парадигми терміну «стійкість» стосовно
різних об'єктів або явищ**

Змістовне значення стійкості	Приклад об'єкта або явища	Чим забезпечується	Наслідки втрати й відновлення
1. Здатність зберігати свій стан не зважаючи на вплив зовнішніх сил	Абсолютно тверде тіло	Аксиоматична установка	Відсутні
	Жорстка конструкція	Запасом міцності понад сили впливу	Відсутні
	Гральний кубик	Конструкцією, що залишає кубик на будь-якій грані	Відсутні
	Хімічний елемент	Байдужістю до впливу іншого хімічного елементу	Відсутні
	Фінансова стійкість	Перевищенням фінансових резервів можливих платежів	Відсутні
2. Здатність підтримувати відхилення від призначеного стану в певних межах	Будь-який процес	Механізмами регулювання	Компенсаційні витрати енергії, матеріалів, коштів
	Робота підприємства	Підтримкою показників у запланованих межах	Додаткові фінансові витрати
3. Іманентна можливість повертатися до минулого стану	Іграшка «Іван-встанька»	Конструкцією іграшки	Енергетичні витрати поновлення стану
	Гума	Фізичними властивостями	
4. Можливість повертатися до минулого стану	Судно (остійність)	Конструкцією судна	Витрати з відновлення плавучості
	Підприємство	Механізмами управління стійкістю	Витрати з відновлення стану
5. Можливість адаптуватися до сил впливу шляхом власного зміння	Пластилін	Фізичними властивостями	Зміна об'єкту
	Лінія оборони	Можливістю маневрування	Витрати маневрування
	Підприємство	Можливістю реорганізації	Витрати перехідного періоду
6. Здатність до врахування потреб майбутніх поколінь за формулюванням ООН	Стойкий розвиток суспільства, галузі	Урахуванням вигод і втрат сучасного й майбутніх поколінь	Витрати або втрати теперішнього часу заради майбутнього

Для встановлення сукупності проявів стійкості підприємства скористаємось переглядом парадигм стійкості, приведених у табл. 1, стосовно підприємств, що функціонують у сучасному мінливому середовищі. Візьмемо до уваги основні чинники мінливості сучасного середовища функціонування підприємств, приведені на рис. 2. Очевидно, що дія вказаних чинників є різною. Певні зміни мають тенденційний характер, то ж вони можуть бути тим чи іншим чином ураховані при плануванні діяльності підприємства на майбутні періоди, наприклад, такі як розвиток технологій, посилення конкуренції, очікувані тренди валютних курсів тощо. Але переважний вплив здійснюють зовнішні чинники, що сприяють хаотичній мінливості середовища, або такій, що виглядає хаотичною.

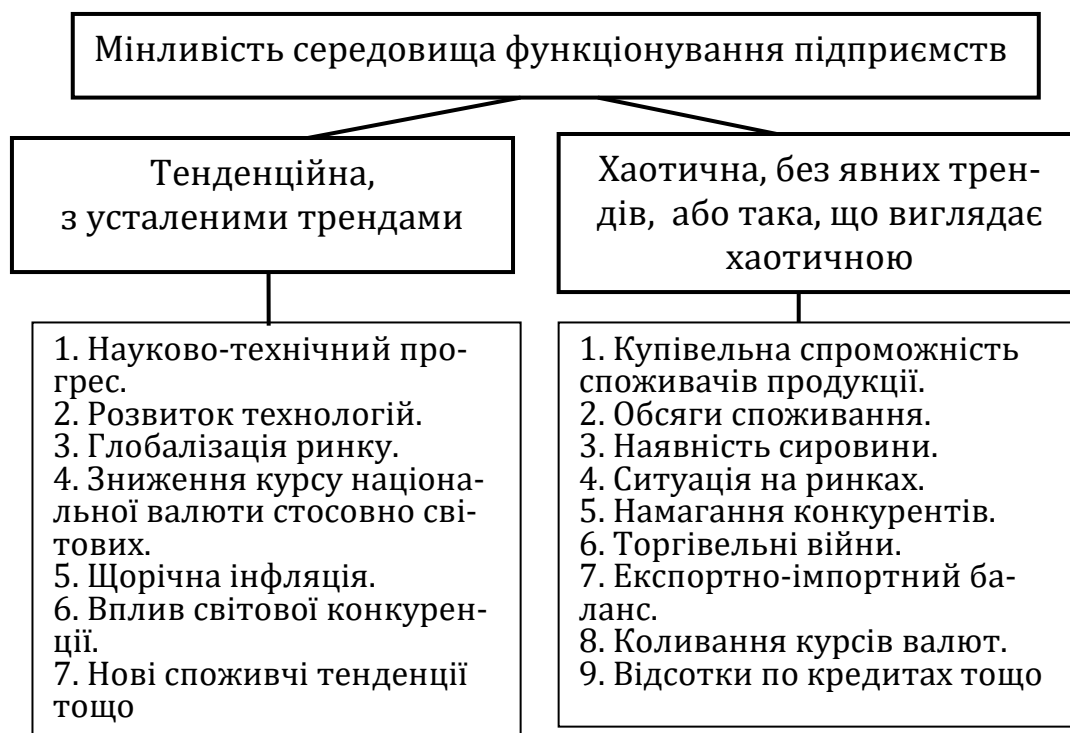

Рис. 2. Характеристика актуальних рис мінливості середовища стосовно функціонування підприємств

Ураховуючи характеристики середовища, приведені на рис. 2, і парадигми стійкості в табл. 1, представимо в наступній табл. 2 парадигмальний зріз стійкості підприємства з урахуванням засобів, якими воно в змозі скористатися для підтримки своєї стійкості.

Парадигмальний зріз стійкості підприємства

Парадигма	Зміст загальної парадигми стійкості	Засоби (механізм) підтримки стійкості підприємства
1	Здатність зберігати свій стан, не зважаючи на вплив зовнішніх сил	Не можливі
2	Здатність підтримувати відхилення від призначеного стану в певних межах	Плануванням цілей підприємства з урахуванням міри їх досягнення в певних межах
3	Іманентна (заздалегідь обумовлена) можливість повертатися до минулого стану	Не можлива
4	Можливість повертатися до минулого стану	1. Наявні й знов створені резерви підтримки стійкості. 2. Зовнішні фінансові вливання для відновлення діяльності після повної втрати стійкості
5	Можливість адаптуватися до сил впливу шляхом власного змінення	Реорганізація шляхом інституціональних і структурно-організаційних перетворень (зміни профілю, злиття й поглинання та ін.)
6	Здатність до врахування потреб майбутніх поколінь за формулюванням ООН	Теоретично можлива, але поки що на практиці залишається поза можливістю підприємства

Як бачимо з даних табл. 2, стосовно підприємства, ураховуючи специфіку даного типу об'єктів, застосовані можуть бути лише 2-га, 4-та й 5-та парадигми стійкості, що дає можливість обмежити дію систем управління стійкістю лише заходами, відповідними даним парадигмам. Приведений аналіз формує уявлення про наявність декількох принципових механізмів управління стійкістю підприємств, що відповідають прояву цих парадигм.

Парадигма 2, що відображає здатність підприємства підтримувати відхилення від призначеного стану в певних межах, націлює на попереднє визначення цих меж очікуваних результатів діяльності. Дії підприємства за такою пара-

дигмою, яку образно можна назвати парадигмою «передбачення», потребують певної свідомості тих зовнішніх впливів, яким підприємство може піддатися в процесі функціонування. Це формує механізм управління стійкістю, оснований на дослідженні середовища, тенденцій його змінювання і встановленні на цій основі цілей і планових показників у заздалегідь визначених межах. Наприклад, можуть бути встановлені граничні значення рентабельності від 18 до 22 % прибутку у відношенні до обсягу продажів продукції. Очевидно, що результат дії цього механізму відобразить не тільки вплив непізаної частки зовнішнього середовища, але й ступень якості, реалістичності планування очікуваних меж досягнення встановлених показників.

Граничною ознакою використання даного механізму є коливання стану стійкості в заздалегідь визначених межах, вихід за які означає перехід погіршення стану стійкості підприємства за точку біфуркації, коли подальше використання даного механізму стає недостатнім і потрібно застосування механізмів управління стійкістю, спрямованих на інші її парадигми.

Парадигма 4, що відображає здатність підприємства повертатися до минулого стану шляхом подолання негативного зовнішнього впливу, може бути образно визначена як парадигма «гуми» [10]. Дії підприємства за цією парадигмою можуть складатися з двох механізмів:

- 1) механізму підтримки стійкості за рахунок наявних і знов створених резервів підтримки стійкості самим підприємством;
- 2) механізму залучення зовнішніх фінансових ресурсів для відновлення діяльності підприємства після повної втрати ним стійкості.

Парадигма 5, що відображає можливість підприємства адаптуватися, пристосовуватися до зовнішніх впливів, образно може бути визначена як парадигма «пластиліну» [10]. Управління стійкістю підприємства за цією парадигмою здійснюється шляхом його структурних перетворень, які можуть виражатися в зміні профілю та спеціалізації підприємства, оновленні продукції, реорганізації внутрішньої структури, продажі зайвих активів або придбанні інших, переході до інших ринків тощо.

Очевидно, що застосування даних механізмів може відбуватися в певній комбінації, визначення якої можливе лише в межах діючої системи управління стійкістю підприємства, одним з найважливіших елементів якої є встановлення вимірників стану стійкості підприємства, поєднаних з відповідними показниками негативного впливу зовнішнього середовища.

Спробуємо сконструювати систему показників стійкості підприємства на основі результатів проведеного нами семантико-синергетичного аналізу поняття стійкості, виявленого парадигмального зрізу стійкості підприємства і пов'язаних з цим перерахованих вище чотирьох механізмів управління стійкістю.

Пропонується під будь-яким показником стійкості ($K_{ст}$) розуміти можливу міру компенсації зовнішніх негативних впливів на підприємство, яка існує завдяки внутрішнім можливостям об'єкту, що підлягає зовнішньому впливу, а також прийнятним управлінським рішенням, тобто:

$$K_{ст} = H_{ком} / H_{сер},$$

де $H_{ком}$ – сумарна оцінка можливостей компенсації негативного впливу середовища на діяльність підприємства завдяки наявній стійкості підприємства та управління нею;

$H_{сер}$ – сумарна оцінка можливого негативного впливу середовища на діяльність підприємства.

Таким чином, пропонується поняття стійкості підприємства за всіма парадигмами її прояву трактувати як опірність середовищу, як властивість підприємства до збереження свого стану або повернення до нього під впливом зміни зовнішніх і внутрішніх умов діяльності.

Висновки. Представлені узагальнені висновки дослідження змісту категорії стійкості підприємства у вигляді певних парадигм дають можливість конкретизувати основний зміст управління стійкістю підприємства в даних умовах його взаємодії з середовищем, визначати у відповідності з умовами кожної парадигми відповідні показники оцінювання стійкості підприємства і механізми її підтримки.

Література

1. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2006. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/economic>.
2. Негашев Е. В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций [учебник] / Е. В. Негашев, А. Д. Шеремет. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 208 с.
3. Ковалев А. П. Финансовый анализ и диагностика банкротств : учеб. пособие Минэкономики РФ / А. П. Ковалев. – М.: Экономическая академия, 1994. – 182 с.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. — 432 с.
5. Томпсон Дж. М. Т. Неустойчивости и катастрофы в науке и технике / Дж. М. Т. Томпсон ; пер. с англ. – М.: Мир, 1985. – 254 с.
6. Белый М. К вопросу о гибкости организаций органического типа / М. Белый, В. Приходько // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 4. – С. 28-31.
7. Иванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств : [монографія] / В. Л. Иванов. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с.
8. Мазур И.И. Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие для специалистов и предпринимателей / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро; под ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.
9. Анискин Ю. Инновационное развитие на основе организационного потенциала компании / Ю. Анискин // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – №7. – С. 73-83.
10. Лузин А. Е. Гибкость и приспособляемость, или резина и пластилин [Электронный ресурс] / А. Е. Лузин // Элитариум: Центр дистанционного образования – 2008. – 26 марта. – Режим доступа : www.elitarium.ru.

Аннотация

Колосов А.Н. Парадигмы устойчивости в управлении предприятием.

Переменная рыночная среда, усиления негативного влияния различного рода факторов на деятельность предприятий обуславливают в последнее время разработку действенных инструментов управления положением предприятия на рынке, в том числе – управления устойчивостью предприятия. Наличие значительного разнообразия взглядов на содержание категории устойчивости предприятия сдерживает введение такого действенного механизма в управленческую практику. Представлены результаты исследования содержания категории устойчивости для предприятия в виде определенных парадигм, которые можно ассоциировать с понятием «предсказания», или с явлениями «резины» и «пластилина». Введение данных парадигм конкретизирует основное содержание управления устойчивостью предприятия в данных условиях взаимодействия со средой.

Ключевые слова: предприятие, среда, устойчивость предприятия, парадигма устойчивости, показатель устойчивости, механизм управления устойчивостью

Abstract

Kolosoov, A.N. Paradigms of stability in enterprise management.

Variable market environment, strengthening the negative impact of various factors on the activity of enterprises are responsible for the recent researches of effective tools for the control position of the enterprise in the market, including – the control stability of the enterprise. The presence of a large diversity of views on the content of the category of the enterprise stability inhibits the introduction of such an effective mechanism in management practices. The results of the research content of the category sustainability of the enterprise in the form of certain paradigms that can be associated with the term "prediction" or the phenomena of "rubber" and "clay". Introduction of proposed paradigms elaborates the basic content of management stability of the enterprise in concrete conditions of the interact with the environment.

Keywords: enterprise, the environment, sustainability of the enterprise, the paradigm of stability, rate of stability, stability control mechanism